

A. R. Niemis

2015-ieji – Etnografinių regionų metai

Suomių mokslininko tautosakos ekspedicija Dzūkijoje

1911 m. Varėnos krašte lankėsi ir dainas rinko suomių tautosakininkas Aukusti Robertas Niemis

A. R. Niemis gimė 1869 m. liepos 25 d. Lemu parapijoje, Peinikkala dvare. Mokėsi licėjūje Turku mieste. 1888 m. A. R. Niemis tapo Helsinkio universiteto studentu, pagrindiniais dalykais pasirinkdamas suomių kalbą ir filosofiją bei istoriją. Ketino tapti istorijos lektoriumi, tačiau 1894 m. pasuko į tautosaką. 1899 m. Niemis išlaikė licenciatų egzaminus ir išrenkamas suomių tautosakos ir literatūros docentu. 1900 rugsėjo 19 d. jis išrenkamas Suomių literatūros draugijos sekretoriumi ir tame pačiame susirinkime jam pasiūlyta imtis „Kalevalos“ šaltinių ir senųjų runų leidimo. To darbo Niemis ėmėsi su užsidegimu. Kita sritis – lietuvių-suomių dainų lyginamieji tyrinėjimai, kuriems šis mokslininkas paskyrė 30 savo gyvenimo metų. 1899-1900 m. Tartu universitete A. R. Niemis pas Janį Lautenbachą mokėsi latvių ir lietuvių kalbų, o 1900 m. vasarą mokytis lietuvių kalbos buvo atvykęs į Lietuvą. Be to, Lautenbacho padedamas tyrinėjo lietuvių-latvių dainų paraleles ir ketino imtis aiškinti lietuvių-latvių poveikį suomių liaudies dainoms. Jis atsisakė Suomių literatūros draugijos sekretoriaus pareigų ir pasinė-

rė į šį naują ir sunkų darbą. Tai visiškai jį suartinio su Lietuva, ir ji jam tapo tarsi antrąja tėvyne.

A. R. Niemio darbas ir gyvenimas buvo susijęs su Helsinkio universitetu. 1913 m. jis buvo pasiūlytas to universiteto suomių ir lyginamosios folkloristikos extraordinariniumi profesoriumi, tačiau dėl prasidejusio karo viskas nusitęsė, ir A. R. Niemis tas pareigas gavo tik 1918 m. 1930 m. A. R. Niemis buvo patvirtintas Suomių ir lyginamosios folkloristikos katedros profesoriumi.

Dar studijuodamas pas J. Lautenbachą, Niemis suprato, kiek mažai surinkta ir paskelbta lietuvių liaudies dainų ir kad jų nepakaks jo lyginamiesiems tyrinėjimams. Todėl vykti į Lietuvą jį paskatino noras pačiam detaliau susipažinti su dainų gyvavimo aplinkybėmis. 1900 m. Niemis du mėnesius lietuvių liaudies dainas tyrinėjo Lietuvoje, detalai susipažino su brolių Juškų rinkiniais, sudarė jų leksikos žodyną. 1909 m. vasaros pabaigoje jis vėl atvyko į Lietuvą. Susipažinęs su publikacijomis ir rinkiniais, Niemis dainų rinkti leidosi 1910 m. vasarą. Darbui pasirinko Šiaurės Rytų Lietuvą. Jis aplankė Kupiškio, Vabalninko, Kupreliš-

kio, Papilio, Biržų ir kitas vietas ir per pustrečio mėnesio užrašė 1644 dainas, kurių daugumą sudarė giesmės (sutartinės). Susipažinęs su Nemunėlio Radviliškėje kunigavusio Adolfo Sabaliausko Žalios Rūtos rinkiniais ir atradęs tokias pat dainas, kokias jau buvo užrašęs, suprato, jog aptiko unikalią liaudies poeziją. Jis kreipėsi į Suomių mokslų akademiją, siūlydamas dainas išleisti. Akademija tam pritarė. 1912 m. iš spaudos išėjo dr. A. R. Niemio ir kunigo A. Sa-

baliausko parengtas lietuvių liaudies dainų rinkinys „Lietuvių dainos ir giesmės šiaurinėje Lietuvoje“.

Niemis neapsiribojo tik dainos tyrimu Lietuvos šiaurėje. Jam rūpėjo dainos kilmė, jos raida ir etapai. 1911 m. vasarą jis atvyko į Vilnių, kad dalyvautų Lietuvos mokslų draugijos visuotiniame narių susirinkime. Surinkęs pakankamai informacijos iš įvairių Lietuvos regionų atvykusių inteligentų, Niemis galutinai apsisprendė vykti į dzūkų kraštą Vilniaus gubernijoje, nes ten „dar tebeklestinti liaudies daina“. Vos pasibaigus visuotiniame susirinkimui, jis išsirūpino Vilniaus gubernijos gubernatoriaus leidžiamąjį raštą ir išvyko į Valkininkus.

„Rinkti pradėjau Valkininkų valsčiuje... Kraštas miškingas ir smėlėtas, iš viso neturtingas ir nuošalus. Kai dėl dainų, man nereikėjo ilgai čia viešėti, kad paaiškėtų, jog dainų čia buvo, ir jau kitą dieną po atvykimo tik viename kaime užrašiau 45 dainas. Taigi rinkimas prasidėjo geru ženklu ir truko be pertraukos keletą savaitių. Pas nuoširdų ir svetingą kleboną V. Mironą turėjau puikią savo pagrindinę būstinę. Kai pastebėjau, kad laimikis bus gausus, pasinaudojau nuoširdaus dainų mėgėjo parapijos vargonininko ir jo padėjęjo pagalba, ir šitaip dainas užrašinėjome šimtais, tuomet, kai vargindavo didelis karštis, eidavome į pro šalį tekančią Merkį maudytis. Atsilygindamas už dainavimą, fotografavau geriausias dainininkes. Iš visko sprendžiant, atvykau ten pačiu laiku. Senesnė žmonės mokėjo daugiau ir pilnesnių dainų negu jaunimas. Tačiau vis dėlto jautėsi, vaizdingai kalbant, tarsi visas kraštas dar būtų bangavęs senosios liaudies dainos melodijomis“, - rašė A. R. Niemis. (A. R. Niemi Lituanistiniai raštai. - Vil-

nius, 1996, p. 174). Tris savaites praleidęs Valkininkų parapijoje ir užrašęs per 900 dainų, Niemis nusprendžia vykti toliau į pietvakarius – Perlojos ir Nedzingės link. Jis keletą dienų užrašinėjo dainas Perlojos ir gretimame Milioniškės kaime. Nedzingėje ir netolimuose Kucakiemio, Pilvingio ir Sapiegiškės kaimuose beveik savaitę dirbo su dešimtimi dainininkų. Čia atradęs Valkininkų kraštui artimą, tik gal šiek tiek skurdesnį repertuarą, rugpjūčio 25 d. Niemis iš Nedzingės pasuka į Merkinę, nes girdėjo ją esant turtingą dainų... Tautosakininkas buvo susitikęs su keliomis Merkinės miestelio, Druskininkų, Kampų ir Savilionių kaimų dainininkėmis. Jis pripažino, kad Merkinės valsčius yra vertas ilgesnio ir nuodugnesnio tyrimo dėmesio, tačiau tam tikros aplinkybės – laiko trūkumas prie pabaigos artėjant ekspedicijai, nepatogus susisiekimas tarp kaimų ir žinojimas šiose apylinkėse dainas rinkus Šimtakojį (Čaplį) ir Krėvę – skatino ieškoti kitų, dar nepažintų apylinkių (A. R. Niemi 1996, p. 175, 695). Paskutinė aplankyta parapija buvo Marcinkonyš. Šiame nuokampame krašte buvo dar senesnių dainų negu Valkininkuose ir per dvi savaites jis užrašė didelį kiekį dainų. Rugsėjo 18 d. paliko Marcinkonis, grįžo į Valkininkus, susitiko su dainininke Uždaviniene ir jos motina. Iš jų užrašė keletą fragmentų apie dzūkų vestuvių eigą. Mažiau negu per du mėnesius trukusioje tautosakos ekspedicijoje Varėnos krašte mokslininkui pavyko užrašyti 2000 dainų.

Išleidęs pirmąjį rinkinį, tautosakininkas gavo Suomių mokslo akademijos sutikimą bei paramą skelbti ir likusias, t. y. dzūkų dainas. Negalėdamas pats rinkinio parengti, per Lietuvių mokslo draugiją į pagalbą buvo pasikvietęs iš Dzū-

kijos kilusių pagalbininkų – mokytoją Zigmą Žemaitį ir poetą Liudą Girą. Tačiau prasidejęs Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė šį sumanymą.

Prie jo mokslininkas grįžo jau gyvenimo pabaigoje. 1931 m. pavasarį Suomių mokslų akademijos Humanitarinių mokslų skyrius skyrė lėšų rinkinio parengimui spausdinti ir atskirą „B“ serijos darbų tomą jų publikavimui. Tų metų vasarą A. Sabaliauskas iš Helsinkio parsivežė dainų rankraščių, pasižadėjęs paruošti spaudai, tačiau spalio 28 d. A. R. Niemis mirė. Dzūkų dainos taip ir liko nepaskelbtos.

Suomių spaudoje Niemis paskelbė straipsnių apie Lietuvą, jos praeitį, aprašė lietuvių liaudies dainų rinkimo ir tyrinėjimo istoriją. 1911-1912 m. A. R. Niemis parašė studiją „Tutkimuskie liettualaisten kansanlaulujen alalta“ („Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“), kurią 1913 m. išleido Suomių mokslo akademija. Ją į lietuvių kalbą išvertė kan. A. Sabaliauskas ir 1932 m. buvo išleista kaip „Mūsų tautosakos“ tomas. Nagrinėdamas lietuvių liaudies dainų melodijas, A. R. Niemis rėmėsi Mikalojumi Konstantinu Čurlioniu. Citavo įžvalgias jo mintis apie lietuvių dainų grožį.

Suomių mokslininką dar gyla pagerbė ikikariniai Lietuvos mokslininkai ir Lietuva. 1911 m. Lietuvių mokslo draugija jį išrinko savo garbės nariu. Lietuvos universitetas už nuopelnus lietuvių tautosakos tyrimams 1923 m. A. R. Niemiui suteikė garbės daktaro laipsnį. 1933 m. lapkričio 12 d. Lietuvių-suomių draugijos iniciatyva ant A. R. Niemio kapo Hietaniemi kapinėse, Helsinkyje, buvo atidengtas paminklas, ku-

riame lietuvių ir suomių kalbomis užrašyta: „Brangiam savo bičiuliui lietuvių tauta“ – „Surrelle ystavaleen Liettuan kansa“.

1996 m. išleistoje Aukusti Roberto Niemio knygoje „Lituanistiniai raštai“ šio leidinio sudarytojas ir vertėjas iš suomių kalbos Stasys Skrodenis rašo: „Lietuviškai išleidžiami prof. A. R. Niemi'o raštai yra kuklus ir ilgai jam kurtas paminklas Lietuvoje, kad ir po daugelio metų duodas gerą progą susipažinti su šio nuoširdaus Lietuvos bičiulio turiningais darbais ir skatinantis plėsti Lietuvos ir Suomijos kultūrinį bendradarbiavimą – naujai atverti langą viena kitos sielon“ (p. 25).

Šiuos A. R. Niemio „Lituanistininius raštus“, leidinį „Tautosakos darbai“ (T. 37), kuriame išspausdintas Jurgitos Ūsaitės straipsnis „Aukusti Roberto Niemio dzūkų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas“ bei daugiau informacijos apie suomių mokslininką, lietuvių liaudies dainų rinkėją ir tautosakos tyrinėtoją rasite Varėnos viešosios bibliotekos kraštotyros leidinių fonde.

**Parengė
Elena GLAVICKIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos Bibliografijos, informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja**

Permaina gyvenimo

Iš Mardasavo kilusi ir iki 101 metų amžiaus gyvenusi garsiojo liaudies dainininko ir pasakotojo Petro Zalansko sesuo, dabar jau šviesaus atminimo Ieva Zalanskaitė-Turonienė (mirė prieš porą metų) savo ranka yra parašiusi keletą sąsiuvinių atsiminimų apie įvykius mūsų krašte nuo pat lenkų okupacijos. Dukters Birutės Turonytės-Burienės dėka nemažai tų atsiminimų ištraukų apie Mardasavo ir jo apylinkių gyvenimą iki 1939 metų jau esam publikavę „Merkio krašte“, o dabar I. Zalanskaitės-Turonienės rankraštis pasakoja, kas gi vyko vėliau...

Karas

Visus šienus išdžiovinom, suvežėm. Juozas, Stasio brolis, atėjo manęs už kūmas prašyt, kad pakrikštyčiau jo mergytę. Kai jis išėjo, mama liepė, kad neičiau už kūmas, nes jis negeras. Jis labai blogai su jais elgėsi. Aš sakau, kad negaliu nepaklausti, iš karto kerštą pradėsim. Aš su juo nesusipykusi, pakrikštysiu. Krikštynos turėjo būti sekmdienį.

Dar sekmdienis neatėjęs, o trečiadienį atnešė seniūnas šaukimus – karas prasidėjo, baisi žinia Stasiui, Juozui ir Aleksandriui, švogeriui. Visi suėjo pas mus. Reikia būtinai valdžios klausyt, visi rengiasi.

Stasiulis pakvietė mamą ir

mane pakalbėt. Jis mamai pasakė: „Jeigu negrįšiu nuo karo, tai mano visa dalia tebūna mano žmonai Ievai. Aš ją paėmiau, o ji gal būtų išėjusi už kito, gal būtų laimingesnė buvusi kaip dabar. Tą prašau mamos, nepalik jos be nieko. Kas mano, tai jos, jai palieku, mama, neužmiršk.“ Supratau iš mamos žvilgsnio – ji jo žodžiais liko nepatenkinta. O man Stasys sako: „Ievula, aš prašau tavęs, nepalik mamos vienos, nevažiuk pas savo tėvelius, būk pas mano mamą, jai vieni labai bus sunku. Aš prašau tavęs, paklausk.“

Į Varėną

Visi pasirengę išvažiuot mūsų arkliai. Reikia juos nuvežti į Varėną, bet nėra kam. Nutarė, kad

aš važiuočiau su jais. Aš iš Noškūnų tik du kartus važiavau, labai žinomas kelias, labai smėlis ir kalnai. Kai išvažiavom, jie pasitarė važiuoti per Barcius plentą – toliau, bet kelias geresnis. Ir važiuojam nei karto man nematytu keliu per Noškūnus, per Juočius į plentą Barčiuose ir į Varėną. Nuvažiavom, jau vakaras, man vienai grįžti vėlu, biau sutemus. Stasys sako: pernakvok Varėnoje, rytoj parvažiuosi. Jis užvažiuo į kiemą pas pažįstamą žmogų, paprašė, kad leistų pastatyti arklį, iškinkė, priėjo prie vežimo. Ir paprašė man nakvynės. Jis pažisakė, kad mes neseniai vedė. Žmonės sutiko. Aš įėjau pirkioj ir sėdžiu po langą, kad būtų matyt arklys ir vežimas. Man paklojo patalą ir pa-

prašė, kad pailsėtau. Padėkojau, bet nesgulu, sėdžiu po langą, kad matytų arklį ir vežimą. O visą naktį traukiniai važiuoja, veža visokius pabūklus, tankus, partrankas priešlėktuvines. Neramu – traukiniai ūkia, arklys neėda, tik krokščia ir galva gurina in vežimą, lyg baidosi to triukšmo. Aš bijau, kad arkliai neišsvestų, man baisu, jeigu taip atsitiktų, kas man būtų kur pasidėti? Neužmigau: atsigulu, bet negaliu dėl arkliai. Jis iš vieno dūžo į vežimą tai galva, tai kojom. Laukiau, kad greičiau paraušiu, galėčiau važiuoti namo. Praaušo, aš paprašiau šeimininko, kad pakinkytų man arklį, padėkojau už visas paslaugas tam žmogui, atsiprašiau, kad anksti dėl manęs pasikėlė. Išvažiavau. Privažiavau, gelžinkelį ant pervažos, stovi sargyba. Jie pakelia ranką, reiškia, kad sustočiau. Klausia, kur važiuoju. Aš jiems atsakiau lenkiškai – namo. Sako, grįžk, reikia arklį statyti ant komisijos, nes karas, arkliai reikia. Man greitai kilo mintis, sakau: vakar jis buvo komisijoje, sakė, netinkamas. O kortelį turi? Sakau, ne, jie man nedavė, o aš nepaprašiau.

Na, tai važiuk. Parvariau savo Šyva plentą, jis kai paukštė lekia, bet aš nežinau, kur iš plento išsikreipti į Noškūnus. Kai priejau tą kelią, pats arklys pasuko tuo keliu, ir parvažiuoju namo. Išėjo mama verkdama ir aš verkiu, pasakau, kaip buvo – kad galėjau ir be arkliai likti, tik laimė, kad pamelavau sargybai. Mama apsidžiaugė, kad protiną, gerai sugalvoju pasakyt.

Krikštas

Vežame Juozo mergaitę į krikštą. Juozienė atsinešė mergaitę – ji buvo nemaža, aštuonių mėnesių, mamą savo pažino. Tai važiavom visi trys: ji, kūmas, jos brolis Stasys Butkevičius ir aš. Pas mus jie atėjo, pas mus pusryčius pavalgėm, arklį mūs pakinkė ir nuvažiuojo į bažnyčią, apkrikštinom Danutę.

Kai krikštinom, buvo trys vaikai atvežti į krikštą. Kunigas surašė metrikus, liepė sumokėti už krikštą po penkis zlotus. Pirmas kūmas iš mūs kaimo, Noškūnų, labai bagotas, bet užsispyręs, kad neturi penkių zlotų – tik keturis su puse. Kunigas nekrikština, ginčijas. Jo kūma iš biednų, bet

pusę zloto uždėjo. Mano kūmas jau visai biednas, nei pirkios savo neturi, bet iš karto išsiėmė penkis zlotus, užmokėjo. Trečias išbėgo iš zakristijos, neturi už krikštą pinigų sumokėti. Bet irgi nebednas, geras ūkininkas, tik nori, kad už dyką kunigas pakrikštytų.

Tos moters mergytė didelė kaip mūsų Danutė, mamą pažįsta. Toji prašo kunigą, kad pakrikštytų, karas prasidėjęs. Ji sako, kad pati atneš mokėstį. Kunigas Ropelis pakrikštijo. Kai reikėjo an krikštą uždėti medžigos baltos ar marškėliai, nei krikšto mama, nei mama neturėjo. Kunigas paėmė iš po tos mergaitės užpakaliuko skarelę ir uždėjo, kurią jos mama turėjo apsupusi, baltą juodais dideliais žirnėliais. Nustebau, kad taip.

Parvažiuoju ir pasakiau mamai anytai, kad mano kūmas biedniausias, bet pasiulgė geriausiai. O bagoti: vienas pinigų neturėjo, dadejo kūma, kitas išbėgęs buvo.

Įrašys. Pradžia Nr. 68, 70, 71.

**Parengė
Diana ZUBAVIČIENĖ**